

Catalonien og den ildspyende drage

Historiske betingelser for det anspændte forhold til centralmagten

Af Kasper Christiansen

Introduktion

Besøger man Barcelonas *Barrio Gòtico* går særligt én figur igen overalt i skulpturer, malerier og springvand: en ridder, der med hævet sværd kæmper mod en ildspyende drage. Ridderen er selvfølgelig Sankt Georg, der i den catalanske udgave hedder Sant Jordi, Barcelonas skytshelgen. Ifølge myten krævede dragen, at landsbyen (i den catalanske version: Montblanc) gav den føde, til gengæld for at den lod indbyggerne være i fred. Da fårene slap op, måtte man trække lod blandt de unge piger for at stille dragens sult. Da turen kom til prinsessen, dukkede Sant Jordi op i sidste øjeblik og reddede hende fra dragens gab. Myten om Sankt Georg kan genfindes i en lang række europæiske lande (herunder England, Georgien og Grækenland), men fortællingen har haft en særlig dragning på catalanerne. Det skyldes måske, at catalanernes har set myten som en allegorisk fortælling over Cataloniens egen historie, at de har set den onde drages tyranni over landsbyen som et billede på centralmagtens tyranni, Castiliens hegemoni over lokalsamfundet. Catalanerne er ikke sene til at minde tilrejsende om, at man måske nok opholder sig i Spanien, men at man først og fremmest befinder sig i *Catalonien*, en region med egne skikke og traditioner, et eget sprog og en egen historie. Denne artikel beskriver en række af de historiske forhold, der har været med til at bestemme Cataloniens noget anspændte forhold til centralmagten.

De catalanske hertugdømmer

De catalanske grevskaber, der i løbet af det 8. århundrede etableredes som en del af Frankeriget under navnet "Den Spanske Mark" (*Marca Hispanica*), kan siges at være forløberer for det moderne Catalonien – om end der på dette tidspunkt blot er tale om et geografisk område og endnu ikke en administrativt homogen enhed. Området dannes af frankerne som en stødpudezone, der skulle tjene til beskyttelse mod araberne og således hindre saracenernes ekspansioner og plyndringer mod nord. For at lede opmærksomheden væk fra de interne problemer i Nordvestafrika, havde nordafrikanerne bevæget sig over Gibraltar-strædet i 711, og i perioden 717-8 fået kontrol over Tarragona, Barcelona og Empurias. Araberne fortsatte nordpå og indtog i 720 Roussillon og Narbonne og i 725 Carcassonne og Septimaniens. Først ved Poitiers i 732 blev de slået tilbage af Carles Martells tropper. I 777 indgik arabernes leder Sulayman en pagt med den karolingiske leder, Carlemagne: frankerne skulle hjælpe araberne med at forsvare sig mod fjendtlige stammer, men ville til gengæld få Sulaymans besiddelser i Catalonien. Mod slutningen af århundredet foretog karolingerne en række angreb på arabernes besiddelser uden for det tildelte område – med Holger Danske i fortroppen, hedder det sig i *Rolandskvadet* – men led flere nederlag. Det lykkedes dog at indtage Barcelona på skelørdag år 801, hvorefter byens første greve, Berà, blev indsat. Mod slutningen af århundredet blev Guifré el Pilós (Wilfred den behårede på dansk. Afbildninger af greven på eksempelvis Barcelonas katedral *La Seu* viser ganske rigtigt en person med et meget behåret brystparti) greve i Barcelona. Guifré el Pilós skulle blive den første uafhængige greve i Catalonien, og det lykkedes ham at samle regionen til ét samlet rige. Distancen mellem greverne og de karolingiske monarker øgedes efterhånden, særligt efter at araberne i 985 havde indtaget Barcelona og brændt byen ned. Denne begivenhed viste, at catalanerne ikke kunne regne med, at monarken kunne beskytte dem mod normannerne og arabernes angreb, og de så sig efterhånden nødsaget til at forsvare sig på egen hånd. Da Llip ibn Muhammad trængte ind bag Barcelonas bymure i 897, dræbte han Guifré el Pilós. Myten fortæller, at striberne fra det catalanske flag, *la senyera*, stammer fra grevens blod, der med fire fingre blev påført skjoldet.

Storhedstiden

I begyndelsen af det nye årtusinde kom Catalonien og i særdeleshed Barcelona til at indtage en nøgleposition i Middelhavet, og handelen i dette område bragte enorme rigdomme til regionen. Med ekspansionerne i det 13. og 14. århundrede voksede de catalanske territorier, og det catalanske sprog blev, bortset fra arabisk, det mest talte sprog i Middelhavets havne omkring år 1500, altså foran sprog som fransk, italiensk og spansk. Regionens nyerhvervede rigdom blev bl.a. investeret i en række imponerende bygninger, herunder de tre gotiske kirker, *La Seu*, *Santa María del Pi* og *Santa María del Mar*, der endnu i dag kan opleves i byens centrum. Catalanerne skulle senere se tilbage på storhedstiden i Middelalderen med et nostalgisk blik, da nationalromantikken satte ind i 1800-tallet, og med neogotikken søgte at vække periodens arkitektur, gotikken, til live igen.

Cataloniens storhedstid tog for alvor fart med foreningen med kongeriget Aragonien i 1137. Aragoniens konge, Ramir II, giftede sin datter, Petronila, væk til greven af Barcelona, Ramon Berenguer IV, hvormed Ramón Berenguer fik både prinsessen og det hele kongerige - under den ene betingelse, at han skulle bevare Aragoniens traditioner. Fra dette tidspunkt blev det catalansk-aragoniske rige styret fra Plaça Mayor (i dag: Plaça del Rei) i Barcelona. Med Jaume I begyndte Aragonien-Catalonien i 1200-tallet sin ekspansion i Middelhavet. Jaume I samlede en flåde på op mod 500 franske og catalanske skibe - den mest frygtindgydende flåde verden endnu havde set i det vestlige Middelhav - og det lykkedes nytårsnat 1229 at erobre Mallorca. Dermed fik Catalonien kontrol over en vigtig brik i Middelhavet og satte en stopper for piratvirksomheden, der havde besværliggjort handelen i Middelhavet hidtil. Jaume I er desuden kendt for sin dagbog, *El llibre dels feits* (*Dydernes Bog*), periodens store episke værk, der beretter om de storslåede søslag. Før sin død delte Jaume sit rige mellem Pere II, der fik kontrollen over Catalonien, Aragonien og Valencia og Jaume II, der kom til at regere De Baleariske Øer. Siden giftede Pere II sig med Constanza af Sicilien, hvorved Aragonien-Catalonien fik kontrol over Middelhavets største ø, og catalansk blev sammen med siciliansk officielt sprog i Messina og Palermo på Sicilien. I samme periode blev de to politiske institutioner *Les Corts Catalanes* og *Consell de Cent* grundlagt. *Les Corts*, der stammer fra 1283, var en grundlovgivende forsamling, sammensat af repræsentanter fra henholdsvis adelen, kirken og borgerskabet, mens *el Consell de Cent* (ordret: de hundredes råd) var et byråd bestående af 5 rådgivere (*consellers*), en borgmester (*batlle*) og en overretsdommer (*veguer*), der sammen valgte et råd bestående af 100 repræsentative borgere. Den grundlæggende struktur i *el Consell de Cent* blev grundlagt af Jaume I i 1249, før institutionen fandt sin endelige form i 1265.

Efter Den Sicilianske Vesper, opstanden på Sicilien i 1282 rettet mod de franske embedsmænd, der adlød Charles I af Anjou, bad den sicilianske befolkning den catalansk-aragoniske konge, Pere III, om hjælp. Han sendte sin flåde (ledet af Roger de Lloria) til sicilianernes undsætning, og det lykkedes at få kontrol over øen. Efterspillet blev en række berømte søslag mellem frankerne og catalanerne, som Roger de Lloria at vendte til catalanernes fordel. I 1300-tallet fortsatte ekspansionerne - bl.a. rejste Roger de Flor til Konstantinopel med 8.000 mænd og grundlagde hertugdømmer i både Athen og Neopatria - men i midten af 1300-tallet kom det catalanske rige i problemer. Manglen på hvedemel, hummerplagen i 1358 og jordskælvet i 1373 var medvirkende årsager, men den væsentligste grund til krisen var dynastiets indre modsætninger og pestepidemierne, der raserede regionen i den sidste halvdel af 1300-tallet og dræbte over halvdelen af befolkningen.

Tabet af selvstændighed

Martín el Humà (Martin den menneskelige) var den sidste konge, som regerede Catalonien fra Catalonien. Da han døde i 1410, valgte man en konge uden for Catalonien, og dermed startede en periode, hvor regionen gradvist tabte sin indflydelse og selvstændighed, kulminerende med afslutningen af Den Spanske Arvefølgekrig. Mellem 1410 og 1412 var Catalonien reelt uden hersker, hvorefter Benedikt XIII (Pave i perioden, hvor pavestolen befandt sig i Avignon) sammen med en konklave valgte en ny konge. I stedet for de to oplagte kandidater, Jaume d'Urgell og Lluís af Calàbria, faldt valget på castilianeren Ferdinand de Antequera (1380-1416), søn af Juan I af Castilien og Elinor af Aragonien. Denne episode, der kaldes *el Compromiso de Caspe* (Caspé var byen, hvor Benedikt XIII's komité sad), er et centralt øjeblik i Cataloniens

historie, fordi Ferdinand de Antequera er den første i rækken af castilianere, der skulle regere Catalonien. Ferdinand de Antequera døde i Igualada (1416), og en kaotiske periode fulgte, hvor konger som Alfons V., der erobrede Napoli og installerede sit hof her, og Joan II, der i 1460 fængslede sin egen søn (hvilket førte til en forfatningsmæssig krise, der ledte ud i en borgerkrig, som varede fra 1462 til 1472) regerede.

I denne kaotiske periode kom Det Katolske Kongepar, *Fernando el Católico* og *Isabel la Católica*, til magten, og de forenede Aragonien og Castilien. I løbet af de næste år blev Spanien et samlet rige (den sidste selvstændige enklave, Navarra, blev dog først indlemmet i 1512, 5 år efter Isabels død). Fernando og Isabel var et handlekraftigt kongepar, der i nøgleåret 1492 indtog Granada, sendte Columbus til Amerika og forviste jøderne fra Den Iberiske Halvø. De følgende år betød en økonomisk og kulturel blomstring i *Spanien*, men i *Catalonien* fortsatte nedgangen. Den lange uafhængighedsperiode, der var begyndt med Guifré el Pilós' styre, var nu definitivt bragt til ende, og kongerne af Aragón og Castilien distancerede sig efterhånden fra Catalonien og regionens lokale problemer, hvilket bl.a. kom til udtryk i, at de store mængder guld og sølv fra de spanske kolonier på det amerikanske kontinent, nåede Madrid via Guadalquivir-floden - men ikke Catalonien. Catalonien havde dog fortsat sin egen forfatning, sit eget parlament og retssystem (*Fuero*), men Det Katolske Kongepar installerede en generalløjtnant og indsatte inkvisitionen i Barcelona. Inkvisitionen skulle sørge for at rydde ud i muslimer og jøder, og der blev udstedt certifikater, der bevidste blodets renhed. Dermed dukkede to nye grupper op i det spanske samfund: *Moriscos*, der frasagde sig Islam og tog kristendommen til sig, og *conversos* (også kaldet *marranos*, svin), jøder, der konverterede til kristendommen. Forfølgelserne betød, at alle jøder, der havde råd til det, flyttede. I alt blev op mod 300.000 jøder dræbt.

Med Filip IV, der i praksis overlod magten til sin statsminister, Gaspar de Guzmán de Olivares, blev centraliseringen i riget øget. Guzmáns *La Unión de Armas* bestemte, at Catalonien skulle stille med 16.000 mænd til den spanske hær, i en periode, hvor catalanerne ellers havde nok at gøre med lokale problemer. Da der i 1635 udbrød krig mellem Frankrig og det habsburgsk-østrigske rige, blev Catalonien en slagmark, idet store dele af grænseterrænet mellem Frankrig og de spansk-habsburgske besiddelser lå i Catalonien. Catalanerne valgte at byde franskmændene velkomne, men Olivares gennemførte nu et angreb fra catalansk territorium mod frankerne. I 1639 indtog frankerne Salses-borgen i Roussillon, men Olivares' tropper belejrede borgen, og franskmændene måtte opgive forsvaret 6 måneder senere. Catalanerne angreb herefter Olivares' tropper, anført af lederen Pau Claris, og den såkaldte Bondekrig (*la Guerra del Segadors*), der skulle vare fra 1642-52, tog sin begyndelse. Catalanerne allierede sig igen med franskmændene, og det catalanske selvstyre (*la Generalitat*) udråbte Louis XIII af Frankrig til Cataloniens konge. Sammen besejrede man den habsburgske hær ved Montjuic, og i 1648 forlod franskmændene Catalonien - og tog sig, som tak for hjælpen, betalt med Roussillon-området, der siden forblev på franske hænder (men der tales stadig i dag catalansk i regionen). Uden franskmændene kunne Catalanerne ikke klare sig mod det Filip IV's tropper, der i 1652 udsultede indbyggerne, der snart overgav sig. Hymnen *Els Segadors*, skrevet om krigen i slutningen af 1800 tallet, er blevet Cataloniens nationalhymne.

Den Spanske Arvefølgekrig og bourbonsk hegemoni

Den Spanske Arvefølgekrig (1701-1714) havde enorm betydning for såvel Spanien som Catalonien. Efter Felipe V's invasion af Barcelona, den 11 september 1714, blev de gamle catalanske institutioner, *Consell de Cent* og *Les Corts Catalanes*, nedlagt. Den 11. september er blevet Cataloniens nationaldag, og man har rejst en række monumenter i den catalanske hovedstad for at markere krigen. Selve krigens forløb er en kompleks affære, der involverer flere af Europas stormagter, men den forløber i korte træk som følger. Carlos II, med tilnavnet *den forheksede*, var impotent og sengeliggende i lange perioder af sit liv - sandsynligvis pga. flere generationers indavl snarere end som et resultat af djævlens værk, som folk i perioden mente - og han døde i år 1700 uden at efterlade sig arvinger. Kongens død fik Europas stormagter (England, Holland, Østrig og Frankrig) til at forsøge at tilrane sig den spanske trone. Tre kandidater bød sig frem: Josef Ferdinand, Maria Teresas barnebarn, støttet af England og Holland, den østrigske ærkehertug Karl, søn af den Tysk-Romerske Kejser, Leopold I, og støttet af Øst-

rig samt Philippe d'Anjou, barnebarn af Solkongen Louis XIV og støttet af Frankrig. Allerede i perioden op til Carlos II's død, var musene begyndt at danse om den spanske grød. England, Holland og Østrig havde skrevet under på en forhåndsftale, der skulle dele de spanske besiddelser mellem sig. Men Carlos II opdagede sammensværgelsen, og valgte nu den østrigske konge, Josef Ferdinand, som sin tronfølger. Josef Ferdinand blev indsat som spansk konge i 1698, men døde året efter. Carlos II var stadig i live, men nu var kun franskmanden og østrigeren tilbage. Carlos II pegede på Philippe d'Anjou som tronfølger, og da han døde (1700) kunne franskmanden rejse til Madrid og gøre krav på tronen. Men Østrig og England, der frygtede et kongerige, der samlede Europas stormagter, modsatte sig kroningen. England, Holland, Østrig og Savoyen erklærede Felipe V krig, og ville erstatte den nykronede konge med Karl af Østrig. Dermed startede Den Spanske Arvefølgekrig.

Catalonien kom til at spille en uheldig rolle i krigen, idet man spillede på den tabende hest, nemlig Unionen og den habsburgske konge, Karl af Østrig. Felipe V havde under et besøg i Barcelona i 1702 overdraget catalanerne både Sardinien og Roussillon og omtalt Catalonien som "en nation". Hvorvidt Felipes intentioner var reelle, eller om der var tale om et taktisk kneb, vides ikke, men catalanerne gav ham ikke muligheden for at lade det komme an på en prøve: ved en ceremoni i Wien i 1703 blev Karl af Østrig kronet til konge over Catalonien, Aragonien og Castilien under navnet Karl III. I 1705 så østrigeren faktisk ud til at vinde krigen, men i november samme år mislykkes et kupforsøg i Madrid, og Karl blev drevet tilbage til Valencia. Krigen sluttede reelt, da stormagterne i 1713 indgik en fredsftale, der betød, at Carlos beholdt det spanske rige men måtte afstå besiddelserne i Middelhavet og give efter for en række af Unionens krav om frihandel med landene i Amerika. Krigen var nu reelt ovre, men catalanerne nægtede at overgive sig. Derfor belejrede de bourbonske tropper byen, og d. 11. september 1714 overgav Barcelona sig uforbeholdent. Felipes straf var hård: han henrettede de oprørske catalanere og satte deres hoveder på pæle og iværksatte samtidig en politisk reform, den såkaldte *nye plan* (*nueva planta*), der gjorde det af med de gamle catalanske institutioner, og som betød en voldsom indskrænkning af Cataloniens rettigheder. Med *den nye plan* mistede Catalonien Menorca, Sicilien, Sardinien og Napoli, og de gamle rettigheder, *drets i furs*, blev annulleret. I 1717 blev alle catalanske universiteter lukket, og man måtte nu betale 10 % ejendomsskat og 8,5 % af sin indtjening. Felipe satte José Patiño til at styre Catalonien med hård hånd, og han indsatte desuden en række *corregidores*, der skulle lede de 12 nydannede regioner (Barcelona, Mataró, Vic, Tarragona, osv.). Patiño kom til byen i 1714, og kunne berette, at catalanerne ikke blot var frihedslystne, men at de oven i købet altid var i dårligt humør og i øvrigt glade for våben. Så Patiño iværksatte byggeriet af et enormt forsvarsværk, *la Ciutadella*, og gik i gang med at bygge en bymur, der skulle indhegne bykernen – alt dette betalt af skatteydernes lommer. Disse bygningsprojekter blev tegnet af den hollandske militæringeniør Prosper Verboom, og bymuren stod færdig i 1718 og blev efterhånden udbygget med både barakker og arsenaler. Ifølge kulturhistorikeren, Robert Hughes, var muren den mest forhadte i Europa, indtil Berlin-muren blev rejst.

Catalanernes had til Felipe V er gået over i historien. Det er ikke længe siden, at man kunne høre udtrykket "at besøge Felipe", at gå på toilettet. På østsiden af et af Barcelonas smukkeste bygningsværker, den gotiske kirke Santa Maria del Mar, rejste man i 1974 et monument oven på en gammel massegrav til minde om de soldater, der var faldet under bourbomernes invasion. Monumentet bærer et digt af den catalanske digter Serafi Pitarra.

*"Al fossar de les Moreres
No s'hi enterra cap traidor
Fins perden nostres banderes,
Sera l'urna de l'honor. "*

[Ved gravstedet Moreres
Begraves ingen forræder.
Selv hvis vi mister vores flag,
Vil dette være ærens urne.]

Mod det moderne Catalonien

I løbet af det 18. århundrede fortsatte centralmagtens undertrykkelse af Catalonien, og i 1778 blev brugen af det catalanske sprog forbudt på tryk, men med nationalromantikken i 1800-tallet skulle det catalanske sprog og den catalanske kultur opleve en renæssance. Josep Paus *la Gramatica y Apologia de la Llengua Cathalana* (1815) og *Buenaventura Carlos Aribaus* hovedværk *La Pàtria* (1833) er nogle af de tidligste udtryk for denne renæssance. Nationalismen og interessen for catalansk historie og kultur kulminerede i 1870'erne og 1880'erne, en periode, der i Catalonien går under navnet *La Renaixença*. Et af vilkårene for denne bevægelse var den økonomiske vækst, der var startet i 1830'erne med importen af råvarer fra kolonierne i Amerika. Et af periodens litterære hovedværker var Jacint Verdaguers *L'Atlàntida*, den catalanske kulturs svar på *Odyseen*, en poetisk fortælling om Cataloniens oprindelse, der inddrager både græsk og romersk mytestof. Men det er inden for arkitekturen, at *la Renaixença* får sit vigtigste udtryk med arkitekter som Gaudí, Cadafalch og Montaner. *El modernisme*, som stilretningen kaldes, var kendetegnet ved referencer til Cataloniens historie, brugen af regionens traditionelle materialer og inspirationer fra den nordeuropæiske *Art Nouveau*.

I 1936 satte den Spanske Borgerkrig en brat stopper for den øgede catalansk nationalisme. Med Franco begyndte en hårdhændet undertrykkelse af den catalanske kultur. Brugen af det catalanske sprog og af catalanske navne blev forbudt, lige som al undervisning i catalansk historie blev bandlyst. Det er, i en parentes bemærket, interessant, at den hollandske fodboldspiller, Johan Cruyff, i Francotidens sidste år, valgte at døbe sin søn med et catalansk navn, navnet på den catalanske ridder, Jordi. Efter Francos død (i 1975) har Spanien og i særdeleshed Catalonien gennemgået en enorm udvikling. En af de mest skelsættende begivenheder, var afholdelsen af De Olympiske Leje i 1992, der i enorm grad har markeret Barcelonas løbebane siden. I forbindelse med og i forlængelse af Olympiaden har ord som innovativ byplanlægning, design og udvikling været uløseligt forbundet med Barcelona. Catalonien er i dag med i *Europas Solbælte* (der foruden Catalonien tæller Lombardiet, Rhône-Alperne samt Baden-Württemberg), en betegnelse for Europas rigeste regioner. Men Cataloniens forhold til centralmagten dominerer stadig de politiske debatter og diskussionerne på gaden. Den 18. juni stemte catalanerne om en ny lovgivning, der skulle erstatte forfatningen fra 1979, og som lovede større selvstændighed til regionen. Ja-siden vandt med et overvælgende flertal (73 % stemte ja, 21 % nej), men det betyder ikke nødvendigvis, at alle catalanere er tilfredse. En stor del af indbyggerne ønsker endnu større selvstændighed, en holdning, der politisk repræsenteres af partiet *Esquerra Republicana*, der ligger på den yderste venstrefløj. En af partiets politikere sammenlignede for nylig skridtet fra den gamle til den nye forfatning med forskellen på at køre i kørestol og gå med krykker. Maragall – og med ham en del af catalanerne – bærer stadig ønsket om en dag igen at gå på egne ben.